



1. Σπάνιο χάλκινο νόμισμα Λημνίων (Βερολίνο), β' μισό 5ου - αρχές 4ου αι. π.Χ.



2. Ηφαιστία, Μύρινα (πριν από το 348 π.Χ. - τέλη 4ου αι. π.Χ.).

Το κεφάλι της Αθηνάς στην πρόσθια και η κουκουβάγια στην πίσω όψη των πρώιμων χάλκινων νομισματικών εκδόσεων της Ηφαιστίας και της Μύρινας, προφανώς συνέβανται με την εδραίωση της αθηναϊκής κυριαρχίας στο νησί, μετά την Ανταλίδειο ειρήνη και πριν από την καταστροφή του από τον Φίλιππο Β'. Η παρουσία του κριαριού σε σύγχρονες κοπές της Ηφαιστίας έχει περισσότερο τοπικό χαρακτήρα.

Η ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΛΗΜΝΟΥ

Η έλλειψη συστηματικής μελέτης συντελεί ώστε η γνώση μας για την κοπή νομισμάτων στο νησί της Λήμνου να είναι αποσπασματική. Σήμερα οι προϋποθέσεις για μια τέτοια μελέτη είναι αρκετά ευνοϊκές. Η έρευνα δεν είναι αναγκασμένη να ανατρέξει μόνο σε συλλεκτικά κομμάτια που στολίζουν νομισματικές συλλογές Μουσείων ή και ιδιωτών και να περιοριστεί σε συλλογισμούς βασισμένους μόνο στη θεωρητική μεθοδολογία. Η έντονη ανασκαφική δραστηριότητα στη Λήμνο τα τελευταία χρόνια, αλλά και παλιότερα, η μεριμνά των αρχαιοφυλάκων του νησίου να περισυλλέγουν τα χρήματα του παρελθόντος, όταν αυτά ξεπηδούσαν στην επιφάνεια της "επικαιρότητας", έχουν συντελέσει όχι μόνο στη βεβαιωμένη προέλευση ενός σημαντικού αριθμού νομισμάτων από το ίδιο το νησί, αλλά και στο συσχετισμό τους με άλλα ανασκαφικά ευρήματα και δεδομένα. Είναι εύλογο ότι τέτοια στοιχεία ρίχνουν περισσότερο φως σε σειρά προβλημάτων, όπως για παράδειγμα στη χρονολόγηση και χρονική διάρκεια συγκεκριμένων νομισματικών τύπων¹.

Βάσω Πέννα

Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων, Νομισματικό Μουσείο



3. Ηφαιστία. Χάλκινα νομίσματα Ελληνιστικής περιόδου.

Η καθερά δρησκευτική-λατρευτική θεματογραφία των νομίσμάτων αυτής της κατηγορίας έχει ταυτιστεί χρονικά με την κατάληψη της Λήμνου από τον Σέλευκο. Χρονολογούνται συνήθως στην περίοδο 280-190 π.Χ. Ωστόσο η κοπή με τον Δίονυσο και με τις ανομμένες δάδες στην πρόσδια και την οπίσθια πλευρά, αντιστοιχία, ίσως είναι προγενέστερη (β' μισό 4ου αι. π.Χ.), ενώ αυτή με την ακτινωτή κεφαλή του Ήλιου και το σταφύλι πιθανόν κόπηκε μετά το 166 π.Χ., όταν οι Ρωμαίοι επέτρεψαν τη Λήμνο στην Αθήνα.

I. Ιστορική εξέλιξη

Είναι δύσκολο προς το παρόν να προσδιορίσουμε χρονικά την εκκίνηση της Λημνιακής νομισματοκοίνης και κυρίως να διαπιστώσουμε αν η αρχαϊκή φάση του νησιού, που με βάση την ανασκαφική έρευνα παρουσιάζεται πολύ δραστήρια, θα μπορούσε να διεκδικήσει κάποια από τις ανώνυμες, προβληματικές και συνεπώς απροσδιόριστους νομισματοκοίνεις εκδόσεις αυτής της περιόδου.

Ο πρωιμότερος γνωστός μέχρι σήμερα νομισματικός τύπος της Λήμνου φέρει στην πρόσθια όψη παράσταση γενειόφορου κεφαλής, η οποία ταυτίζεται με τον μερικούς μελετητές με τον Θόαντα, τον πρώτο μυθικό βασιλιά της Λήμνου. Στην οπίσθια όψη απεικονίζεται κράιρι με τη συνδετική επιγραφή ΛΗΜΝΙ. Τετράγωνο έγκολο περικλείει την παράσταση. Παλιότεροι μελετητές, με βάση την τελευταία αυτή λεπτομέρεια στην τεχνική χάραξης του νομίσματος, χρονολογήσαν το νόμισμα αριστα, πριν από το 350 π.Χ.⁶

Η σπάνια αυτή νομισματική έκδοση είναι βέβαια δύσκολο να ενταχθεί μέσα στα ιστορικά γεγονότα που σημάδεψαν τη Λήμνο κατά την περίοδο από το οριστικό

τερματισμό των Ελληνο-περσικών πολέμων (479 π.Χ.) έως τη λεπταιάσια του νησιού από τον Φίλιππο Β' (354-352 π.Χ.), περίοδο κατά την οποία η αθηναϊκή κυριαρχία στο νησί ήταν έντονη⁷.

Στοιχείο βοηθητικό προς την κατεύθυνση αυτή θα μπορούσαν να αποτελέσει η αναφορά του ονόματος ΛΗΜΝΙ, ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τη νομισματική αυτή έκδοση από άλλες, προφανώς μεταγενέστερες κοπές του νησιού, όπου η εκδίδουσα αρχή είναι μια από τις δύο σημαντικές πολείς του νησιού, η Μύρινα ή η Ηφαιστία⁸, γνωστές ήδη από την εποχή του Μελιτάδη⁹. Η αναφορά αυτή πιθανότατα εκφράζει την κοινή επωνυμία των κατοικών του νησιού, η οποία συντίθεται πολύ μεταγενέστερα, στην πρώιμη Ρωμαιοκρατία, και η οποία όμως επιβεβαιώνεται και από επιγραφικές μαρτυρίες του β' μισού του 5ου αι. π.Χ.¹⁰. Αντίθετα, στους καταλόγους λογιστών της Δηλιακής Συμμαχίας, οι οποίοι έκκινον από το 454/3 π.Χ., οι Λέμνιοι ή Λιμναίοι αναφέρονται σε αντιδιαστολή προς τους Μυριναίους και αργότερα και προς τους Εφαιστιαίους. Επίπλουν, σε καταλόγους του 441/0 οι Λιμναίοι παραδόντως συμπεριλαμβάνονται στον Ελλησπόντιο φόρο, ενώ οι Εφαιστιαίοι και οι Μυριναίοι στον Νη-

σιωτικό¹¹.

Κάτω από την αντιφατική μαρτυρία των επιγραφών, η χρονοποίηση του τύπου ΛΗΜΝΙ, στο νόμισμα που εξετάζουμε, δεν μπορεί να συσχετιστεί με συγκεκριμένη χρονολογία του β' μισού του 5ου αι. π.Χ., και κυρίως με τη μεταβατική περίοδο πριν από την εγκατάσταση των Αθηναίων κληρούχων στη Μύρινα και την Ηφαιστία.

Η εκδοχή έναρξης λειτουργίας τοπικού νομισματοκοίνου, υπεύθυνου για την κοπή χάλκινων νομίσμάτων, σε συνδιασμό με την άρειη των κληρούχων στο νησί, γύρω στο 440/39 π.Χ., δημιουργεί νέους προβληματισμούς. Η χρονολογική σύμπτωση της αναφοράς του ονόματος των ΛΗΜΝΙΩΝ στην πίσω όψη του νομίσματος και στην επιγραφή της Συνθήκης με τους Σαμίους, που αναφέραμε πιο πάνω¹², θα μπορούσε βέβαια να αντιμετωπιστεί σαν θετικό επιγείρημα για την παραπάνω άποψη. Ωστόσο, ερωτηματικά σχετικά με τη σκοπιμότητα της κοπής, τη βραχεία χρονική διάρκεια της, όπως αυτή προκύπτει από τη μέχρι σήμερα σπανιότητα του τύπου, καθώς και με τη θεματική επιλογή της παράστασης του κριαρίου, μιας επιλογής με στενά τοπικό χαρακτήρα, που συνδέεται, όπως θα

δούμε στη συνέχεια, με τις μεταγενέστερες κοπές της Ηφαιστίας, παραμένουν ανοικτά.

Υστέρα από τα παραπάνω, είναι φανερό ότι πέρα από την ανάλυση των γραπτών πηγών και των ιστορικών εξελίξεων, θα πρέπει να κανείς να ανατρέξει και στην ίδια τη νομισματική μαρτυρία. Δυστυχώς, με τις σειρές της και αυτή, παραμένει ελληνική, αντιφατική και δεν μπορεί να στηριχθεί σε μια συγκριτική μελέτη νομισματικών “θησαυρών”. Ωστόσο στυλιστικά και τυπολογικά κριτήρια μπορούν να μας μεταφέρουν σε μια πιθανή χρονολογία κοπής του τύπου στα τέλη του 5ου - αρχές 4ου αι. π.Χ. Είναι μια περίοδος που συμπίπτει με τη Σπαρτιατική κυριαρχία στο νησί (404-387 π.Χ.), για την οποία όμως η ιστορική και αρχαιολογική μαρτυρία έχει σταθεί, μέχρι σήμερα, φειδωλή. Τέλος, ο συσχετισμός της κοπής με την επιστροφή των κληρούχων στη Λήμνο μετά το 387 π.Χ., και πριν από τη λειτουργία των νομισματοκοπείων της Μύρινας και της Ηφαιστίας, αποτελεί έναν ακόμη υποθετικό συλλογισμό στο προκαταρκτικό αυτό στάδιο της έρευνας μας.

Η γνώση μας για την ιστορική εξέλιξη των νομισματοκοπείων, τα οποία αντιστοιχούν στις δύο σημαντικότερες πόλεις της Λήμνου, την Ηφαιστία και την Μύρινα, είναι προ το παρόν εξίσου αποσπασματική. Ωστόσο η μεγάλη συγχόνητη ανεύρεσή των νομισματικών εκδόσεων τους σε όλη την έκταση του νησιού, η ποικιλία των εικονογραφικών τύπων και ο βαθμός διαφοροποίησης των σφραγίδων της αντικατοπτρίζουν μια σχετικά υψηλή παραγωγική δραστηριότητα.

Είναι δύσκολο βέβαια να καθορίσουμε τη γεωγραφική εμβέλεια της κυκλοφορίας των νομισμάτων αυτών, αλλά σπαραδάκι εμφανίζονται σε ανασκαφές της απέναντι περιάλλεων, όπως για παράδειγμα στην Ολυνθο, τη Μεσημβρία και τα Αβδηρα.

Η μέχρι τώρα χρονολόγηση των πρώτων νομισματικών εκδόσεων της Ηφαιστίας¹⁰ και της Μύρινας¹¹ στις αρχές του 3ου αι. π.Χ. πιθανόν δεν ευσταθεί και θα πρέπει να αναζητηθεί κανείς, με μια συστηματική μελέτη, στοιχεία για την αναχρονολόγηση τους. Προς την κατεύθυνση αυτή είναι

ενδεικτική η παραπήρηση του D. Robinson σχετικά με τις πρωιμότερες νομισματικές εκδόσεις της Ηφαιστίας που βρέθηκαν στις ανασκαφές της Ολυνθου¹²: «Ο Grose και ο Head τις χρονολογούν γύρω στο 300 π.Χ., αλλά είναι αλήθεια ότι στις ανασκαφές της Ολυνθου δεν βρέθηκε τίποτε που να μπορεί να χρονολογηθεί μετά το 348 π.Χ. Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, πιστεύω ότι τα νομίσματα αυτά θα πρέπει να κόπηκαν πριν από το 348 π.Χ.. Σε αυτή την περίοδο άλλωστε ανήκουν και όλα τα άλλα νομίσματα που βρέθηκαν στην ίδια ανασκαφική ενότητα...». Παρόμοια είναι η διαπίστωση του Ιδού μελετητή για τις πρωιμότερες νομισματικές εκδόσεις της Μύρινας από τις ίδιες ανασκαφές¹³: «Τα νομίσματα αυτά χρονολογούνται συνήθως γύρω στο 300 π.Χ., αλλά τη τεχνοτροπία τους κανεί πιθανή τη χρονολόγησή τους τουλάχιστον μισό αιώνα νωρίτερα...».

Οι παραπήρησεις αυτές, βασισμένες στην αρχαιολογική μαρτυρία, θα έπρεπε ίσως να θεωρηθούν τελεστίδικες για τη χρονολόγηση των πρώτων κοπών της Μύρινας και της Ηφαιστίας. Αναπόσευτη ήδη είναι και εδώ η ιχνηλάτηση της νομισματικής μαρτυρίας, όπως για παράδειγμα η χρονολογική κατάταξη ίδιων ή παρόμοιων θεματικών, με βάση τη στυλιστική και τυπολογική εξέλιξη στη χάραξη των σφραγίδων. Η έλλειψη νομισματικών “θησαυρών”, οι οποίοι αποτελούν συνήθως κλειστά χρονολογημένα σύνολα, συντελεί ωςτε η προσπάθεια ομοδοποίησης τύπων ή ποικιλών να είναι προς το παρόν ανέφικτη.

Οι παραπάνω προβληματισμοί είναι περισσότερο ενδεικτικοί στην περίπτωση της νομισματοκοπίας της Μύρινας, όπου η θεματική ορισμένων τύπων παρουσιάζεται, με πρώτη ματιά, ομοιόμορφη. Οι νομισματικοί τύποι της πόλης αυτής μπορούν να χωριστούν σε τρεις βασικές ομάδες.

Στην πρώτη ομάδα η πρόσθια όψη απεικονίζει κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία σε κατατομή, ενώ η οπίσθια φέρει μετωπική κουκουβάγια συνοδευόμενη από διάφορα σύμβολα (τόξο-κλαδι ειλάς)¹⁴. Παρόμοιος τύπος συναντάται και σε νομί-

σματα της Ηφαιστίας, με διαφορετικά τα συνοδευτικά σύμβολα. Η ομοιότητα αυτή δείχνει ότι η δύο νομισματικές εκδόσεις, θα πρέπει να είναι σύγχρονες. Η χρονολογία κοπής τους, με βάση τις παραπήρησεις του Robinson σχετικά με τα νομίσματα της Μύρινας, τα οποία ανήκουν σ' αυτή την ομάδα, θα πρέπει να τοποθετηθεί πιθανώτα πριν από το 350 π.Χ., και ίσως οι νομισματικές αυτές εκδόσεις βρίσκονται σε κυκλοφορία όπως ο Φίλιππος λεηθάπτως τη Λήμνο μεταξύ των ετών 354-352 π.Χ.

Στη δεύτερη ομάδα, η κεφαλή της Αθηνάς στην πρόσθια όψη απεικονίζεται σε τρία τέταρτα, ενώ στην οπίσθια υπάρχει καλοσχεδιασμένη κουκουβάγια με στροφή προς τα δεξιά. Η επιγραφή ΜΥΡΙ αναπτύσσεται εκατέρωθεν και κινηδρόν της παράστασης¹⁵. Η κοπή αυτή, με τα μέχρι τώρα στοιχεία που διαθέτουμε, φαίνεται να είχε περιορισμένη διάρκεια, αφού οι σφραγίδες των παραδειγμάτων που έχουν ήδη εξεταστεί παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες. Ο τύπος αυτός χρονολογείται αρίστη από τον 3ο αι. π.Χ., αλλά η τεχνοτροπία απόδοση της Αθηνάς συνηγορεί σε πρωιμότερη χρονολογία κοπής, ίσως στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι για έναν περίποτο αιώνα (315-229 π.Χ.) η κυριαρχία της Λήμνου πέρασε στα χέρια των διαδόχων του M. Αλεξάνδρου: Αντιγόνου, Λυσιάρχου, Σλεκουν και Πτολεμαίου¹⁶. Κατά το διάστημα αυτό οι κληρούχοι φαίνεται να παραμένουν στην νησί, αλλά είναι δύσκολο να διαπιστωθεί η συνέχιση της λειτουργίας του τοπικού νομισματοκοπείου της Μύρινας, δεδομένου ότι τα στοιχεία για την εσωτερική κατάσταση του νησιού μάρτι είναι σύγχρονα. Μία πιθανή χρονολογία κοπής για τα νομίσματα της καπηγορίας που εξετάζουμε είναι η περίοδος 314-301 π.Χ., όταν το νησί επιστρέψει προσωρινά στη δύναμη των Αθηναίων.

Στην τρίτη ομάδα ανήκουν νομίσματα, τα οποία απεικονίζουν στην πρόσθια όψη κεφαλή Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία σε κατατομή, ενώ στην οπίσθια μεγαλώδωμη κουκουβάγια προς

μορφώνεται κυκλικά στο δεξιό τμήμα του πεδίου, ενώ αριστερά υπάρχει κλαδί έλιας¹⁹.

Η παραπάνω ομάδα αποτελείται από παραθέγματα, τα οποία παρουσιάζουν σημαντικές στυλιστικές διαφορές μεταξύ τους, σπην απόδοση τόσο της Αθηνάς όσο και της κουκουβάγιας. Το στοχείο αυτό προφανώς αντικατοπτρίζει νομισματική έκδοση με σχετικά μεγάλη διάρκεια, που πιθανόν εμφανίστηκε στο τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ., αλλά συνεχίστηκε ίσως και ώς την κατάληψη της νησιού από το Ρωμαϊκό ανθύπατο Σουλπίκιο, το 197 π.Χ.

Στο νομισματοκείο της Μύρινας ανήκει και ένα από τα πιο σπάνια λημνιακά νομίσματα. Η πρόσθια όψη φέρει παράσταση της Αρτέμιδος, πολύλογου της Μύρινας, ενώ στην οπίσθια απεικονίζεται φαρέτα και τόξο σε εγκάρια διάταξη. Ο καθορισμός της χρονολογίας κοπής του τύπου είναι αρκετά προβληματικός²⁰. Παραλλήλη του σπάνιου αυτού τύπου, όπως θα δούμε και πιο κάτω, εμφανίζεται πολύ αργότερα, στα χρόνια του Αυγούστου, σε κληρουχική νομισματική έκδοση των Αθηνών²¹, όπου σημειώνεται η τελευταία μενιά της Μύρινας.

Η νομισματοκοπία της Ηφαιστίας εμφανίζεται περισσότερο πολύτιλη και οπωσδήποτε με μεγαλύτερη χρονική διάρκεια από της Μύρινας.

Οι πρώιμες κοπές της, οι οποίες ανήκουν σε δύο διαφορετικούς τύπους, πιθανόν να χρονολογούνται, όπως έχει ήδη αναφερθεί, στα μέσα του 4ου αι.

Ο ένας τύπος απεικονίζει στην πρόσθια όψη κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά, ενώ στην οπίσθια φέρει παράσταση μετωπικής κουκουβάγιας, η οποία συνοδεύεται από διάφορα σύμβολα, αναμμένη δάδα, τανάλιες του Ηφαιστού, εξάκτινα αστέρια²². Ο θεματικός, και συνεπώς ο χρονολογικός, υποχειρισμός με νομίσματα της Μύρινας έχει ήδη συγγρήθει.

Ο δεύτερος τύπος βρίσκεται πιο κοντά στις τοπικές παραδοσίες της Ηφαιστίας. Παρόμοια κεφαλή Αθηνάς γεμίζει τον εμπροσθότυπο, ενώ η κουκουβάγια τής πίσω όψης αντικαθίσταται από ολόσωμο κριάρι, που συνοδεύεται

από ίδια σύμβολα²³.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, η νομισματοκοπία της Ηφαιστίας χαρακτηρίζεται από μια ενδιαφέρουσα ποικιλία τύπων, με ιδιαίτερη έμφαση στις τοπικές θεότητες, τον Ηφαιστο και τους Καβείρους, όπως θα δούμε και στο σύντομο εικονογραφικό σχόλιοισμα που θα ακολουθήσει. Η χρονολογική κατάταξη των νομισματικών αυτών τύπων παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες. Συνήθως χρονολογούνται στην περίοδο 280-190 π.Χ.²⁴. Ωστόσο τα χρονικά όρια της λειτουργίας του νομισματοκοπείου της Ηφαιστίας θα πρέπει να διευρυνθούν, αν και οφείλεται κανείς μαν παπούλεισαν τη σύντομη παύση της δραστηριότητάς του κατά την περίοδο 300-280 π.Χ., όταν δηλαδή ολοκληρώθηκε η κυριαρχία των διαδόχων στην-

σι. Το 280 π.Χ., ημερομηνία κατάληψης του νησιού από τον Σέλευκο, αποτελεί ορόσημο για την ασφαλή χρονολογική κατάταξη αρκετών νομισματικών τύπων της Ηφαιστίας. Οι κάποιοι της Λήμνου, ως ένδεικνυ ευγνωμοσύνης για την απελευθέρωση τους από το τυραννικό καθεστώς του Λυσιπάχου, έκπιασαν ναυαρι και θεόπισαν λατρεία προς τημηνού του Σελεύκου και του διαδόχου αυτού Αντιόχου. Συνδεδέμενα με αυτά τα γεγονότα είναι προφανώς τα νομίσματα με την παράσταση ανδρικού βασιλικού πορτρέτου, πιθανότατα του Αντιόχου Α', στην πρόσθια όψη, και κιριαριώ ή δάδας ανάμεσα σε "πύλους Διοσκούρων", στην πίσω²⁵.

Η καθαρή θρησκευτική θεματική των ελληνιστικών νομισμάτων της Ηφαιστίας δυσκολά μπορεί να αποχωριστεί χρονικά από τα παραπάνω ιστορικά γεγονότα. Οπότου η ένταση νομισματικού τύπου της Ηφαιστίας, με την απεικόνιση κεφαλής Διονύσου (;) ή Ηρακλή (:) στην πρόσθια όψη και δύο δάδων αναμμένων στην οπίσθια, στην περίοδο 350-300 π.Χ., με βάση τη στυλιστική απόδοση της θείκης μορφής, είναι πιθανή²⁶.

Η νομισματοκοπία της Λήμνου στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας παρουσιάζει αρκετές διατερόπτητες και γίνεται αφηγητής σημαντικών γεγονότων, για τα οποία οι άλλες γραπτές πηγές σιωπούν.

Είναι γνωστό ότι το 166 π.Χ., μετά την ήττα του Μακεδόνα βασιλιά Περσέα από τους Ρωμαίους, η Λήμνος, η οποία ήδη από το 196 π.Χ. βρισκόταν κάτω από την άμεση επιτήρηση ρωμαϊκής φρουράς, επανέρχεται στους Αθηναίους.

Η εξέλιξη της νομισματοκοπίας της Λήμνου κατά το διάστημα που μεσολάβησε από το 166 π.Χ. έως τον 3ο αι. μ.Χ. αποτελεί ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κεφαλαία της ιστορικής της εξέλιξης. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η μη ενεργοποίηση του νομισματοκοπείου της Μύρινας. Αντίθετα η Ηφαιστία, η οποία προφανώς παρέμεινε στο φως της επικαιρότητας, αντιπροσωπεύεται όπως θα δούμε, από ενδιαφέρουσες νομισματικές εκδόσεις, με πρωταγωνιστή το θέρο Ήφαιστο²⁷ και τα εργαλεία του. Νομισματικός τύπος με την παράσταση πυργοστοφών κεφαλής στην πρόσθια όψη, με τη συνοδευτική επιγραφή Λήμνος, αποτελεί μια ακούμπητη βεβαίωση της ολικής επικράτησης της πόλης των Ηφαιστιών, το ονόμα των οποίων συνοδεύει αναμμένη δάδα στην πίσω όψη του ίδιου νομίσματος²⁸.

Η ακριβής χρονολογία κοπής των αυτονόμων ή καλύτερα των ψευδοαυτονόμων κοπών της Ηφαιστίας αυτής της περιόδου είναι προς το παρόν δύσκολη. Πιθανόν η δραστηριοποίηση του τοπικού νομισματοκοπείου να σχετίζεται με την τελεσίδηκη απομάκρυνση της αθηναϊκής κυριαρχίας από τη Λήμνο, αποτέλεσμα της ανεξαρτησίας που παρεχώρησε στο νησί ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Σεπτίμιος Σεβήρος (192-211 μ.Χ.). Στην περίπτωση αυτή το κενό που παρουσιάζει η αυτόνομη λημνιακή νομισματοκοπία από τον 1ο αι. π.Χ. έως και τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. είναι αξιοσημείωτη και δεν θα πρέπει να οφείλεται μόνο στην αποσταματική καταλογογράφηση αδημοσίευτου υλικού. Η δραστηριότητα των τοπικών νομισματοκοπείων στα χρόνια αυτά θα πρέπει να είχε συρρικνωθεί, ας φυσικό επακόλουθο της βαθμιαίας κυριαρχίας των Ρωμαίων στο πανελλήνιο.

Η ύπαρξη αυτόνομης κοπής στο ονόμα των ΛΗΜΝΙΩΝ με την επι-



4. Μύρινα. Χάλκινα νομίσματα ελληνιστικής περιόδου. Ο τύπος με τη μετωπική Αθηνά θε πρέπει να τοποθετείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. (πριν από το 315). Ο δεύτερος τύπος αποτελεί έκδοση μεγαλύτερης διάρκειας (τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. - 190 π.Χ., και ίσως και μετά το 166 π.Χ.).

5. Λημνιακά νομίσματα ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων.

σήμαντο ΚΑΙ, η οποία θα πρέπει να αποδοθεί στα χρόνια του Αυγούστου, πιστεύουμε ότι είναι ενδεικτική της επικρατώσας αμφιταλαντεύμνης κατάστασης.²⁷ Πιθανόν ωπαινίσσεται νέες ρωμαϊκές βλέψεις προς τη Λήμνο, οι οποίες θα πρέπει να συνδυαστούν με την αφάρεση της Αίγινας και της Ερέτριας από τη δικαιοδοσία της Αθήνας²⁸. Η κοπή κληρουχικών νομισμάτων στο ονόμα της Λήμνου²⁹, της Μύρινας³⁰, της Ιμβρου και της Σκύρου από τα αθηναϊκά νομισματοκοπεία, τα οποία χρονολογούνται πιθανότατα στο τελευταίο τέταρτο του 1ου αι. π.Χ.³¹, δείχνουν στην αντιδραστηρία της Αθήνας ήταν άμεση.

Η παρουσία του πορτρέτου του Νέρωνα³² σε σπάνια νομισματική έκδοση της Ηφαιστίας είναι μια ακόμη ένδειξη ότι η κυριαρχία των Αθηνών στη Λήμνο ήταν ελεγχόμενη πολὺ πριν από τις τελευτικές διευθετήσεις του Σεπτιμίου Σεβήρου. Η εμφάνιση παρόμοιων νομισματικών έκδόσεων από άλλους Ρωμαίους αυτοκράτορες των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει.

II. Εικονογραφικά - Επίλογος

Τα κρητήρια επιλογής στην εικονογράφηση των λημνιακών νομίσματων είναι ενδεικτικά για την ιστορία και τον χαρακτήρα των δύο πόλεων.

Το κεφάλι της Αθηνάς με την κορινθιακή περικεφαλαία στην πρόσθια ώψη και η παράσταση της κουκουβάγιας στην πίσω, σε

πρώιμες κοπές της Μύρινας και της Ηφαιστίας, προφανώς συνδέονται με την παρουσία των Αθηναίων στο νησί.

Οι αναμμένες δάδες στον οπισθότυπο νομισμάτων της Ηφαιστίας συμπυκνώνται με κάπιες σημαντικές λατρευτικές εκδηλώσεις στο νησί (λαμπαδούρμες); προς την την θεού Ηφαιστού ή πιθανόν αποτελούν μια ακόμη διαβεβαίωση της διήγησης του Λήμνου συνγραφέα Φιλόστρατου: "κάθε χρόνο έσβηναν στηνησάριας φωτιές για ενεάρια μέρες. Την ένατη μέρα έφθανε στο λιμάνι πλοιο από τη Δήλο, το οποίο μετέφερε την καινούργια φλόγα. Το πλήρως το περιείμε αυτούπόμονα, προσευχόταν, και σαν έφτανε το πλοιο και μοιράζαν τη φωτιά, όχι μονάχα για την καθημερινή χρήση αλλά και για τα φυρνέλια των εργαστηριών, άρχιζε καινούργια ζωή στηνησάριας".

Τα εργαλεία του "θείκου σπηρούργου και τεχνήτου", τα οποία εμφανίζονται στον οπισθότυπο άλλων νομισμάτων της ίδιας περιόδου ποιησής (ταυτίπιδα) καθώς και σε ψευδαντούμονές της Ρωμαϊκής περιόδου (ταυτίπιδα, βαριά, αναμμένη δάδα), δεν αποτελούν μόνον ανάμνηση της μυθολογικής διήγησης που μεταφέρει τα εργαστηριά του Ηφαιστού από τον ουράνιο θόλο του Ολύμπου στο ηφαιστειογενές έδαφος της Λήμνου. Είναι επίσης μάρτυρες της επαγγελματικής ενασχόλησης των κατοίκων του νησιού, των φημισμένων για τη δεξιοτεχνία τους μεταλλουργών της.

Η παρουσία του κριαριού στον οπισθότυπο άλλων νομισμάτων της Ηφαιστίας, πέρα από συμβολικές προεκτάσεις που τη συνδέ-

ουν με κάποια τοπική λατρεία του Ερμή ως προστάτη των ποιμώνων, αποτελεί ταυτόχρονα μαρτυρία για την ασχολία σημαντικής μερίδας κατοίκων του νησιού με την κηφησοφρία. Παρομιώντας η παράσταση, σε άλλες περιπτώσεις, σταφυλιού επιβεβαίωντες την πλούσια παραγωγή λήμνιου οινού και δικαιολογεί τη λατρεία του Διονύσου στο νησί. Στα νομίσματα της Ηφαιστίας η διονυσιακή λατρεία εκδηλώνεται άλλοτε με την απεικόνιση της κεφαλής του θεού στον θεόστον εμπροσθότυπο νομισμάτων της και άλλοτε με τη χάραξη διονυσιακών συμβόλων (π.χ. κέρας της αφθονίας) στον οπισθότυπο.

Η ακτινωτή κεφαλή του Απόλλωνα, ως Βέσσαρι, η κεφαλή της Αθηνάς στον εμπροσθότυπο, και η κουκουβάγια, συνοδεύουμενη, αριστερά ή δεξιά. Στο πεδίο, από τις τοιποτες του Ηφαιστού, σε νομισματικές εκδόσεις της Ηφαιστίας του Γ'-β' αι. π.Χ., τα σύμβολα των Διοσκούρων, οι εξακτίνοι αστέρες και οι πύλοι, οι οποίοι εμφανίζονται ως παραπληρωματικά στοιχεία ανάμεσα στη δάδας ή μπροστά από τα κριάρια, στον οπισθότυπο σύγχρονων κοπών, η πυργοστεφήρη προτομή της μεγάλης θεάς Λήμνου και η ολόσωμη Αθηνά, πιθανόν αντίγραφο της Λημνίας Αθηνάς, στον οπισθότυπο νομισμάτων των ρωμαϊκών χρόνων, δείχνουν άλλες πτυχές λατρείας σε τοπικές ή πανελλήνιες θεότητες, όπου ο μυθος πλέκεται με την ιστορία, όπου ο ιδεατός κόδωμς των θεοτήτων αντικατοπτρίζει πρακτικά προβλήματα επιβιώσης των κατοίκων του νησιού και γίνεται μάρτυρας της κοινωνίας και της κοινωνικής ανάπτυξής τους.

Σημειώσεις

- Το συνοπτικό αυτό άρθρο αποτελεί το πρωταρχικό στάδιο μιας ολοκληρωμένης μελέτης για τη νομιματοκοπία της Λήμνου, την οποία έχω αναλάβει πρόσφατα. Κίντρο για την προσπάθεια αυτή στάθμευτε το ίδιο το νομισματικό άλικο που φιλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Λήμνου, την καταγραφή του οποίου, στο μεγαλύτερο μέρος της, πραγματοποιήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, όταν υπηρετούσα σα Επιειδική Βιβλιοντίνην Αρχαιοτήτων στην 3η Εφορεία Βιζαντίνων Αρχαιοτήτων Χίου, στην οποία ανήκει και το νησί της Λήμνου. Σημείωσα ότι αρχικός καταλόγος καταγράφης έχει εμπλωτούτε με καινούργιο αναστακτικό υλικό, ενώ έχει ήδη αρχίσει η ενωμάτωση νομισματικών προκτημάτων από Νομισματικές Συλλογές ελληνικών και ξένων Μουσείων. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφέρω ως θεμές ευχαριστίες σε όσους μέχρι σήμερα παρόρθυναν και διευκόλυναν την ερευνητική αυτή προσπάθεια: τον κ. Ηλία Τσιρίδηκα, για πολλά χρόνα Εφόρο Αρχαιοτήτων της Κ' Εφορείας, τη σημερινή Προϊσταμένη της ίδιας Εφορείας κ. Αγγελο Αρχοντίδη, την Έφορο του Νομισματικού Μουσείου Αθηνών κ. Αδαμαντία Οικονομίδη καθώς και τους συναδέλφους Dr. Chris Howgego και Dr. Ute Wittenberg για την αποστολή γύψινων εκμαγειών από τη Νομισματική Συλλογής του Ashmolean Museum of Oxford (Heberden Coin Room) και του British Museum (Department of Coins and Medals) αντίστοιχα.
- Βρετανικό Μουσείο (αδημοσίευτο): αρ. καταγραφής 1947-6-1283. Βλ. επίσης J. Friedländer, A. von Sallet, *Königliche Museen zu Berlin, Beschreibung der Antiken Münzen*, Berlin 1888, I, σ. 269, αρ. 18.
- B.V. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*, Oxford 1911, σ. 262.
- Το 477 π.Χ. το νησί γίνεται μέλος της Δηλικανής συμαρχίας, με την υποχρέωση καταβολής φόρου, όπως αναφέρεται στους καταλόγους των λογιστών, ενώ γύρω στο 440 π.Χ. φθάνουν στη Λήμνο Αθηναϊκοί κλέρουσοι. Κατά τη διάρκεια της Σπαρτιατικής κυριαρχίας του νησού (404-387 π.Χ.), που ακολούθησε τη νίκη του Λασσάνδρου στους Αγίδες ποταμούς, οι Αθηναϊκοί κλέρουχοι εγκαταλείπουν προσωρινά το νησί για να επιστρέψουν σε αυτό μετά την Ανταλλίδειο Ειρήνη.
- Κατά τους ιστορικούς χρόνους τη Λήμνου αναφέρεται με το επίθετο Δίπολης, προφανώς για να τονιστεί ο σημαντικός ρόλος που έπαιζαν στο νησί οι δύο πόλεις, Μύρινα και Ηραίστια.
- Ο Αθηναϊκός στρατηγός Ματιάδης, ο κατοπινός νικητής του Μαραθώνα, κα-

- τέλεσε τη Λήμνο από τους Πέρσες το 510-9 π.Χ. Η πόλη Ηραίστια, που βρισκόταν κάτω από την τυραννία του Έμρανο, παραδόθηκε χωρὶς κομιαί αντίσταση, αλλά οι Μύριναί αντιστάθηκαν και η πόλη τους κατακτήθηκε από τους Αθηναϊκούς μετά από πολιορκία. Ένα μέρος του ντόπιου πληθυσμού εκδιώχθηκε από τη Λήμνο και η ύπατης μοιραστήκε στα Αττικούς αικιες. Αυτοί δημιουργήθηκαν στη Μύρινα και την Ηραίστια ανεξάρτητες μεταξύ τους αλλά στενά συνδεδεμένες με την Αθήνα αποικιακές κοινότητες.
7. IG, 12, 50 (= Συνθήκη με τους Σαμίους 440/39).
8. IG, 12, 191-205. Η Ξεχωριστή Ιανίνημπτη των δύο λημνιτικών πόλεων, Μύρινας και Ηραίστιας, εμφανίζεται στους καταλόγους των λογιστών της Δηλικανής Συμμαχίας μετά το 447/6 π.Χ. Το 453/2 αναφέρονται μάνοι οι Ηραίστιες το 452/1 οι Λέμνιοι και οι Μύρινοι, ενώ στο διάστημα από το 4510/449/8 αναφέρονται μάνοι οι Μύρινοι.
9. Βλ. όπ. π., υπόσ. αρ. 7.
10. Για τους τύπους βλ. SNG Cop. ap. 968-972 (Κεφαλή Αθηνάς/Κύριδα) και SNG Cop. ap. 973-975 (Κεφαλή Αθηνάς/κουκουβάγια).
11. Για τους τύπους βλ. SNG Cop. ap. 987 (Μετωπική κεφαλή Αθηνάς/Κουκουβάγια προς δεξιά) και SNG Cop. ap. 988-990 (Κεφαλή Αθηνάς/Κουκουβάγια μετωπική).
12. D.M. Robinson, *The Coins found at Olynthus in 1928. Excavations at Olynthus, Part III*, London 1931, σ. 93, ap. 783.
13. Του ίδιου, *The Coins found at Olynthus in 1931. Excavations at Olynthus, Part VI*, London 1933, σ. 86, ap. 760-761.
14. BMC, σ. 214, ap. 2-4. SNG Cop. ap. 988-990. SNG Evelp. 1080-1082.
15. BMC, σ. 214, ap. 1.
16. Μ. Μοσιδάς, *Η Λήμνος, Τεύχος Α'*. Αλεξανδρεία 1907, σ. 87.
17. Ο συγκεκριμένος τύπος δεν αναφέρεται στους παραπάνω καταλόγους Μουσείων.
18. J. Friedländer, A. von Sallet, όπ. π., σ. 283, ap. 12.
19. J. Kroll, "Two hoards of first-century B.C. Athenian bronze coins", ΑΔ, 27 (1972), Α' Μελέται, Αθήναι 1973, σ. 102 και Πιν. 40, 14.
20. BMC, σ. 213, ap. 5. SNG Cop. ap. 973-975. SNG Evelp. ap. 1074-1075.
21. BMC, σ. 213, ap. 1-4. SNG Cop. ap. 968-972.
22. SNG Cop. ap. 976-985.
23. SNG Cop. ap. 976-9777 και 978-980.
24. SNG Cop. ap. 981.
25. Για τους νομισματικούς τύπους της Ηραίστιας αυτής της περιόδου βλ. BMC, σ. 214, ap. 12, SNG Cop. ap. 986,

The Mintage of Lemnos

V. Penna

This short article is the early outline of a thorough study on the mintage of Lemnos. Special emphasis is laid on the dating of certain types of coins, which coincide with important stages of the historic evolution of the two local mints, those of Myrina and Hephaistia. The conclusions drawn still being provisional and the coins' evidence fragmentary, cannot reject or confirm whatever theories are revealed through the study of the island's history or slightly suggested by concrete archaeological data. However, the concise description of types, brief iconographical commentary, and the search of chronological evidence are only a few of the excitements involved in this study. Nevertheless, on the basis of the frequency that local coin issues are found all over the island, the variety of iconographic types and the degree of differentiation of the coinage stamps, it is certain that the productive activity of both mints of the island remained in high levels throughout the Hellenistic period, although clear indications do exist for even earlier historic phases.